

УДК 82.09 (049.32)

Сюта Г. М.

“НА КАТОРЗІ ЖОРСТОКИХ ВІРШІВ ТАК ТЯЖКО ДУШИТЬ СЛОВО-ЖОРНО...”

(рецензія на монографію Вокальчук Г.М. “Словотворчість українських поетів ХХ століття”. – Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2008)

Останнім часом проблеми оказіональної лексичної номінації привертають особливо пильну увагу українських науковців. Дослідження інноваційних процесів, що відбуваються в мові, вивчення нових слів як результатів спочатку індивідуальної творчості мовців, а згодом (за сприятливих умов) – як узуальних мовних одиниць, лексикографічна інтерпретація новотворів – усе зумовлює потребу в наукових та науково-популярних виданнях, орієнтованих на глибоке осмислення лінгвістичної природи новоствореного слова й ролі креативної мовної особистості у збагаченні індивідуального лексикону і загальномовного словника. Рецензована монографія доцента кафедри української філології Національного університету “Острозька академія” Г.М. Вокальчук присвячена саме цій проблематиці.

Головну увагу дослідниця звернула на виявлення основних тенденцій і закономірностей в індивідуально-авторській лексичній номінації в українській поезії ХХ століття. Це стало можливим, зокрема, завдяки залученню до лінгвістичного аналізу широкого фактичного матеріалу: опрацьовано понад 7000 одиниць із поетичних лексиконів понад 380 авторів. Відтак висновки й узагальнення, зроблені й перевірені автором за допомогою сучасних методів наукового дослідження, аргументовані й загалом переконливі.

Праця складається з чотирьох розділів, кожен із яких відзначається певною змістовою самостійністю. Так, у першому розділі – “Авторський лексичний новотвір як об’єкт мовознавчих досліджень” – Галина Миколаївна висвітлює актуальні теоретичні про-

блеми сучасної неології. Безперечний науковий інтерес становить, зокрема, здійснена дослідницею спроба періодизації лінгвістичних студій авторської неологічної лексики в українському мовознавстві ХХ століття (п. 1.1). Г.М. Вокальчук умотивовано виділяє чотири етапи, впродовж яких індивідуально-авторський новотвір слугував об'єктом наукового зацікавлення: 1) 10-30-і роки; 2) 40-60-і роки; 3) 70-80-і роки; 4) 90-і роки – початок ХХІ століття. Спираючись на численні наукові праці не лише в галузі науки про мову, але й на літературознавчі дослідження, присвячені аналізу поетики українських авторів, – Г.М. Вокальчук розглядає найголовніші здобутки української неології та неографії на кожному етапі їх зародження, становлення й розвитку. Варто відзначити, що особливо цінним є представлений у монографії матеріал, що стосується неологічних студій, здійснюваних упродовж 20 – 30-х років ХХ ст. Цим частково заповнюється інформаційна прогалина щодо особливостей зародження не лише української неології, але й лінгво- та ідіостилістики загалом.

Значну увагу Г.М. Вокальчук слушно звертає на висвітлення проблеми типології неuzuальних одиниць, до яких зараховує, зокрема, й авторські модифікації загальноновживаних слів. Оперуючи вагомим і кількісно переконливим ілюстративним матеріалом, автор аргументовано умотивовує доцільність зарахування композитів та юкстапозитів до індивідуально-авторських новотворів. На думку дослідниці, лише застосування не одного, а кількох критеріїв уможлиблює ідентифікацію лексичної одиниці як індивідуально-авторського новотвору.

Г.М. Вокальчук доводить, що визначальним чинником у реалізації семантики новотвору є контекст. При цьому на конкретних прикладах розглядаються різновиди контексту – мікро-, макро-, вертикальний контекст та ін. наголошується на важливості наявності в адресата так званих фонових знань, необхідних для адекватного авторському задумові сприйняття значення новотвору. Належну увагу дослідниця звернула на розв'язання проблеми встановлення авторства лексичного новотвору, зауваживши, що одні дослідники поділяють оказіональні новотвори на авторські та неавторські, інші ж (напр., І.Бодуен де Куртене) вважають такий поділ зайвим, а то й узагалі недоречним. Г.М.Вокальчук зазначає,

що в поетичному лексиконі ХХ ст. засвідчено новотвори, використувані різними авторами (частіше – двома, рідше – кількома), причому достовірно встановити, кому саме належить, так би мовити, пальма першості у створенні певної номінації, практично неможливо. Варто погодитися з висновком про те, що розв’язати цю проблему часто допомагає прийом хронологічного зіставлення дат написання творів, у яких зафіксовано інновацію. Втім, як слушно зауважує автор монографії, датування творів далеко не завжди є чітким критерієм, за яким можна було б достеменно визначити, за ким із розглядуваних письменників слід визнати першість як автора новотвору, оскільки, по-перше, поети могли “винайти” номінацію незалежно один від одного; по-друге, необхідно враховувати випадки реалізації інтертекстуальних зв’язків, коли використання поетом інновації, створеної іншим автором, є, по суті, цитатним прийомом; по-третє, слово могло було почуте і запозичене автором із народного джерела – у таких випадках велику допомогу дослідникові надають спеціальні лексикографічні джерела; по-четверте, трапляються випадки літературних містифікацій, унаслідок яких твір зустрічається у доробку двох різних авторів – вигаданого і реального. Лише поглиблений аналіз літературного процесу відповідного періоду, а також вивчення спеціальних літературознавчих праць дає змогу достовірно визначити реального автора певного новотвору. Цілковито переконливим є висновок дослідниці про те, що наявність інновації в поетичному лексиконі кількох авторів далеко не завжди є беззасетережною підставою для виключення такої одиниці з реєстру лексичних новотворів того чи іншого автора.

Аналізуючи лінгвістичну природу оказіонального слова, шляхи і способи його творення, функціональну спрямованість, Г.М.Вокальчук не оминула увагою і проблему типології авторських інновацій. Спираючись на здобутки сучасної слов’янської неології, дослідниця виділяє такі типи авторських лексичних інновацій (за формою одиниці): 1) фонетичні оказіоналізми (позбавлені змісту звукові комплекси, що лише за формою нагадують слова); 2) граматичні (морфологічні) оказіоналізми (на зразок індивідуальних форм ступенів порівняння прикметників та прислівників, як-от: ... *найжиттєствердніше у світі/амплуа* (Л.Мельник); оказіональних плюральних форми іменних частин мови: *На роздоріжжя зусібч*

зійдусь, / Своїх себе [множина від займенника *себе*] на раду посликаю... (І.Лучук); демінутивних okazіональних форм узуальних займенників: *Коло тебе́нько я – дивись!* (М.Вінграновський) та ін.); 3) лексичні (словотвірні) okazіоналізми – індивідуально-авторські інновації, які створені за продуктивними, непродуктивними чи okazіональними моделями і які мають більш складну структуру значення, як-от: *екстазекспресія, лютобіль, злочастя, дніпрокручі, опрокльонений, червоноплямитися, очезнідбровено* (М.Семенко); 4) семантичні неологізми, або – неосемантизми, що утворюються без участі афіксальних морфем шляхом включення уже наявного в мові слова з певним значенням до нового лексичного розряду; 5) графосемантизми – специфічні утворення, в яких використання графосемантичних засобів сприяє наданню номінативній одиниці як формальної, так і семантичної оригінальності, напр.: *ГАЙДАмак(а)* (О.Влизько), *СВУс* (від *СВУ – Спілка Визволення України + ус*) (О.Рохович); 6) квазіномінації – надскладні номінації, утворені в результаті злиття компонентів синтаксичної конструкції в єдину суцільнооформлену (часто за допомогою дефісного написання) одиницю, напр.: *“січневеповстаннянарейках”* (О.Влизько); 7) неозапозичення – свідомо модифіковані автором слова іншомовного походження, що вводяться у поетичний контекст з певною стилістичною метою, напр.: *музикус* (М.Бажан) – від лат. *musicus*, *бібліофаг* (М.Зеров). Така класифікація індивідуально-авторських лексичних одиниць, на наш погляд, уможливує детальну систематизацію різнорідного фактичного матеріалу, виявленого в поетичному лексиконі ХХ ст., за встановленими типами.

У другому розділі рецензованої праці вперше в українській неології здійснено спробу періодизації еволюції індивідуально-авторської номінації в поезії ХХ століття. Г.М.Вокальчук виділяє вісім періодів, упродовж яких словотворчість поетів (за результатами проведених авторкою статистичних обчислень, що наводяться в монографії) зазнавала певних підйомів або спадів – залежно від історичних змін, які відбувались у суспільстві. Особливості тематичного спрямування інновацій у той чи інший період їхнього створення Г.М.Вокальчук ілюструє відповідним матеріалом із лексиконів як окремих поетів, так і представників літературних угруповань загалом (характеризуються особливості словотворчої практики київських неокласиків,

“молодомузівців”, поетів-дисидентів 60-х років та ін.).

За допомогою методів математичної статистики дослідниця встановила частиномовний розподіл авторських новотворів, з’ясувала, хто з провідних українських поетів є найпродуктивнішим у галузі словотворчості, виявила, хто з авторів надавав перевагу тим чи іншим способам okazіональної номінації, встановила залежність між показниками “спосіб творення” та “період творення” у корпусах новотворів різних частиномовних класів та ін. Вважаємо, що такий матеріал дозволить по-новому поглянути на особливості словотворчої практики українських поетів – як кожного зокрема, так і поетичної словотворчості як психолінгвально-го явища загалом.

У третьому розділі монографії представлено результати дослідження словотворчої практики українських футуристів. Галина Миколаївна висвітлює специфіку ідейно-естетичних засад футуризму з лінгвістичного погляду, з’ясовує роль М.Семенка та його однодумців і послідовників у розбудові українського поетичного лексикону, розкриває причини, що спонукали поетів до активного пошуку оригінальних номінативних засобів, звертає увагу на семантико-структурні особливості новотворів футуристів. На конкретному фактичному матеріалі розкривається багатогранне лінгвістичне обдарування М.Семенка, який збагатив поетичний лексикон 20-30-х років понад 800 оригінальними інноваціями, наочно продемонструвавши практично невичерпний словотвірний потенціал української мови. Г.М.Вокальчук переконливо доводить, що, незважаючи на формальну й змістову специфіку, авторські лексичні новотвори здатні відбивати особливості не лише індивідуальної, але й національної мовно-поетичної картини світу.

Четвертий розділ рецензованої праці присвячений теоретичним і практичним аспектам лексикографії авторських лексичних новотворів. Заслуговує схвалення те, що Г.М.Вокальчук детально проаналізувала традиції та перспективи лексикографування авторських інновацій в українському словникарстві, здійснила спробу періодизації становлення й розвитку письменницької лексикографії та індивідуально-авторської неографії упродовж ХХ – ХХІ ст., запропонувала типологію словників авторської неологічної лексики, а також опрацювала теоретичні засади створення зведеного

словника авторських новотворів в українській поезії ХХ ст. та персонального словника новотворів письменника. Детально описано склад і структуру таких словників, вимоги до фіксації реєстрового слова, добору ілюстративного матеріалу, представлення граматичного коментаря, хронологічної довідки та ін. Вважаємо цілком обґрунтованим те, що Г.М.Вокальчук пропонує в ролі ілюстративного матеріалу використовувати різні за ідейно-естетичним рівнем художні контексти, оскільки це, на думку дослідниці, дає змогу відтворити відповідний час, протягом якого творив певний поет, виявити чинники позамовного характеру, які впливали на появу конкретного новотвору.

Систематизація і лексикографічний опис нових номінативних одиниць, без сумніву, мають велике суспільно-історичне, культурно-пізнавальне та лінгвістичне значення. Дослідження складу, структури, семантики, функцій неологічної лексики сприяє поглибленому вивченню конкретних питань лексикології, граматики, культури мови, стилістики.

Представлений у рецензованій праці і належним чином лінгвістично інтерпретований фактичний матеріал своєрідним чином відображає національну мовно-поетичну картину світу, ідеологію і філософію поетичного мовлення певної епохи, яскраво відтворює дух часу, допомагає глибше осягнути естетичну силу і неповторність українського поетичного слова.

Рецензована праця зацікавить науковців, аспірантів і студентів філологічних факультетів, учителів української мови та літератури в загальноосвітніх школах, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку і функціонування української мови, збагаченням сучасного поетичного словника.